

14./15. YÜZYILDA KÜDÜS'E GİDEN ALMAN HACILARININ TÜRKİYE İZLENİMLERİ

Prof. Dr. WILFRIED BUCH

Çev: Y. Doç. Dr. YÜKSEL BAYPINAR

14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'da Türkler hakkında varılan yargılar ve onlarla ilgili nelerin bilindiği konusu, kapsamı bakımından o zamanın Türk imajının iki ayrı yönünü teşkil eder. Bugün de olduğu gibi bilinenler bazı ön yargılar biçiminde yayılmıştı, fakat bunlar kilise ve asilzadelerin propagandasını yaptıkları gibi yalnızca olumsuz yönde değillerdi. 1453 den beri Avrupa'da yankılanan "Türkler geliyor,, nidalarının sadece korku ifade eden haykırışlar olmadığını dolaylı yada dolaysız bir şekilde gösteren birçok belge mevcuttur. Yüksek tabakanın Türk aleyhtarı propagandasıyla büyüyen kin, özellikle halk ve köylüler arasında gittikçe artan "Türk hayranlığına,, (fazlaca hükmü olmayan) bir cevap teşkil ediyordu.

O devrin Türk imajı sadece sosyal açıdan değil, aynı zamanda kültür coğrafyası bakımından da çok farklılıklar gösterir. 15. yüzyılın Türkiye'si hakkında ilk büyük ve hatta şaşılacak derecede zengin, objektif bilgiler ihtiva eden yazılarını Fransız ve İtalyan yazarlara borçluyuz ¹.

¹ Carl Göllner'in özlü fakat zengin bir genel bakış içeren makalesi: *Der Tractatus de ritu et moribus Turcorum*, des Ungenannten Mühlbachers. (yayınlandığı yer): *Deutsche Forschung im Südosten* 2 (1943) s. 600-634.

Ayrıca Franz Babinger'in: *Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacope de Promontorio - de Campis über den Osmanenstaat um 1475*. (yayınlandığı yer): S.B. Bayer. Akademie der Wissenschaften 1956, sayı 8, Münih 1957 (bu yazının 7. sayfasından itibaren 15. y. yılın son elli yılına yüzeysel bir biçimde değinilmektedir.) Marcel Röthlisberger'in *Die Türkei*, Bern 1959. (159-196. sayfalar arasında, *Die Geschichte der türkischen Reisen*, adlı bölüm). Carl Göllners: *Turcica. Die europ äischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts*, 2. cilt, Bükreş-Berlin 1961/69 adlı kitabında, 1501 yılında başlar ve bibyografik bilgiler yanı sıra en önemli eserlerinde özelliklerini belirtir. Buradan dolaylı bir şekilde vaktiyle hangi eserlerin basılmamış olduğunu ve bu yüzden de etkisiz ve hatta meçhul kaldıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Fevkalade zengin izlenimler içeren ama ancak 1923 de F. Babinger tarafından bastırılıncaya kadar el yazması haliyle kalmış olan Dernschwan'ın 1553/55 de yazdığı Türkiye Seyahatnameside Fugger'lerin aile arşivinin tozlu raflarında saklı kaldığından Göllner onun adını bile etmez. Buna karşılık, onun daha meşhur olan yol arkadaşı da Busbeq'in bir kaç kez, hatta çevirileri basılan "Legationis Turcicae epistolae quatuor" adlı eseri sırf basılmış olması nedeniyle yayılmıştır. Lepšy, 1953 yılında bile Babinger'in baskısından haberdar değildir. (14. dipnota bak.)

Bunlardan biri, 1432/33 yıllarında Philipp von Burgund'un elçisi olarak Suriye'den gelip Antakya, Adana, Konya, Bursa üzerinden Türkiye'yi kateden ve bu seyahatinde ülke ve sakinleri hakkında çok ayrıntılı, çok müspet bir izlenim edinmiş olan Bertrandon de la Brocquiere dir ².

Aslen Euboea'lı olan ama Venedik için çalışan Nicola Sagundino'yu Babinger "De rebus turcicis libri tres,, (1456) adlı kitabında 15 yüzyıldaki Osmanlı Devletini en iyi tanıyan biri olarak sayar ³. Bunu daha sonra italyan asilzadesi Theodor Spandunis (1519) ⁴, İtalyan piskoposu Paolo Giovio (1530) ⁵ ve sırbli Bartholomäus Georgievic' (1544) ⁶ in muhteva bakımından zengin, çok yaygınlaşmış ve etkileri uzun zaman kalmış olan seyahatnameleri takip etmiştir. Bu fevkalade yazıların bazılarının hemen almancaya da tercüme edilmiş olmaları Almanya'da belli bir ilginin var olduğunu gösterir. Bizzat almanca olarak yazılmış Türkiye ile ilgili yazılar öylesine yetersiz kalıyorlardı ki, derin bir ilgiyi tatmin edemiyorlardı. Bu durum, 1396 da henüz 16 yaşında bir delikanlı iken Türklere savaşta esir düşüp ancak 1427 de memleketine dönebilen Hans Schildberger'in kitabı için de geçerlidir ⁷. Önce el yazması olarak yayılmış olan kitabı "Reisebuch durch die Heidenschaft,, (Kafirler ülkesi seyahatnamesi) 1473 de birkaç kere basılmış ve başka dillere tercüme edilmiştir. Schildberger'sin kitabının

Ehrenfried Herrmann'ın: Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers, Ein Beitrag zur Untersuchung des deutschen Türkenschrifttums, Freiburg 1961, adlı malesef bugüne kadar hala baskısı yapılmamış olan doktora tezi 16. yüzyıla ilgili geniş bibliyografik kaynak göstermekte ve iyi tahliller yapmaktadır. Winfried Schulze: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äusseren Bedrohung, Münin 1978 adlı kitabında, bir sonraki yüzyılda yazılmış olan Türklere ilgili eserleri büyük bir titizlikle işlemektedir.

² Le Voyage d'outremer de la Broquiere, Ch Schefer (Recueil de Voyages et de Documents pour Servir a l'Historie de la Geographie, cilt 12) Paris 1892, Babinger s: 7 ve Röthlisberger s: 168 e bak; ilaveten canlı bir üslubu ve alıntı bakımından zengin olan H.F.M.. Prescott'un "Jerusalem Journey", London 1954 (Felix Fabris Reise nach Jerusalem, Freiburg i. 1960, burada özellikle 22. sayfadan itibaren ki kısım ve 190. sayfa).

³ Babinger, s: 8. Göllner, sayı 417 V. s. 931 ("Secundinus"), Herrmann, s: 149.

⁴ Babinger, s: 14 itibaren, Röthlisberger s: 169, Göllner sayı 188, Herrmann, s: 142.

⁵ Franz Babinger: Zwei bayerische Türkenbüchlein (1542) und ihre Verfasser. (yayınlandığı yer): SB Bayer. Akademie der Wissenschaften 1959, sayı 4, s: 15. Göllner sayı 413, Herrmann s: 157 itibaren.

⁶ Göllner sayı: 834 - Über Georgievic Franz Babinger: Die türkischen Studien in Europa bis zum Auftreten Josef von Hammer Purgstalls (yayınlandığı yer): Die Welt des Islams, yıl 7 (1919), s: 104

⁷ Valentin Langmantel: BLV 172, tübingen 1885. Babinger'in notlarıyla karşılaştır, s: 9, Göllner sayı 885. Goedeke Grundriss 1, s: 378.

serüvenlerle dolu ve hatta müstehcen olmasına karşılık, 1456 da karısı ve çocuklarıyla beraber Türkelerle esir düşen top döküm ustası Jörg von Nürnberg'in seyahatnamesi de o denli kuru ve kısır bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu top döküm ustası çok aranan bir uzman olarak II.Mehmet tarafından yüksek mevkilere kadar getirilmiş, o da bundan yararlanarak 1480 de tekrar Hristiyanların tarafına geçmişti. Çok manidardır ki, onun seyahatnamesinin daha sonra yapılan baskıları yabancı ilavelerle hem genişletilmiş hem de ona gittikçe artan bir Türk düşmanlığı havası verilmiştir⁸.

Çok daha geniş kapsamlı ve etkili bir başka eser de, bir ihtimal Alman asıllı olan 1438 de Türklerin eline geçen ve yirmi yıl sonra ancak evine dönebilen Siebenbürgen bölgesinden Mühlbacher adıyla tanınan Georgius de Hungaria'nındır. Fakat latince olarak yazmış olduğu kitabı "Tractatus de moribus, condicionibus et nequicia Turcorum", (1475) un elli yıldan daha fazla bir zaman bütün baskıları latince yapılmıştır. Kitabın ancak 1530 larda birdenbire bir dizi almanca türçümesi yapılmıştır ki, bunlardan biri de içinde Martin Luther'in dikkate değer bir önsözünün yer aldığı ve bu önsöze tamamen zıt düşen, kendisinin de aynı derecede dikkate değer bir sonsözünün bulunduğu Sebastian Franck'ın tercümesidir⁹.

⁸ Urte Kletzin: (basıldığı yer) Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon, W. Stammer, 2. Cilt Berlin s: 658 den itibaren.-Göllner: Der Tractatus ...628 ve devamı, 1943 yılında hala her nasılsa Jörg'ün Tractatus'dan bölümler aldığına inanmaktadır- Üstad Jörg'ün yazdıkları araştırmacılar tarafından hiç dikkate alınmamıştır, çünkü bu eser az ve öz oluşu nedeniyle 16. y.yılda hızla çoğalan Türkiye seyahatnameleri tarafından bir köşeye itilmiş veya etkisiz kılınmıştır. Böylece Johannes Adelphus'da-adeti olduğu veçhile-kaynak göstermeksizin-Jörg'ün seyahatnamesini 1513 de yazdığı kendi kitabı "Türkisch chronica" nın içine alarak kaynaştırmıştır. (Göllner sayı: 55 v.d.)

⁹ Georgias ve onun Tractatus adlı eseriyle ilgili olarak kaşılaştırın: J.A.B.Palmer, Bulletin of the John Ryland's Library, cilt 34, manchester 1951, s: 44-68. Eserin asıl amacından sanradan nasıl saptırıldığını, değiştirildiğini Palmer 56. sayfada gösterir. Aynı şekilde, takriben 1500 lerde-belki önce lehçe olarak-yazılmış olan "Memorien eines Janitscharen" (tercüme eden, Renate Lachmann, Graz 1975) 16. yüzyılda Türk düşmanlığı içeren bir şekilde değiştirilmiştir. Luther 1530 da "Tractatus" için latince olarak bir önsöz yazmıştı, bu önsöz Türk imajının yaygınlaşmasında, gelişmesinde çok faydalı olmuştur. Sebastian Franck, görünüşe bakılırsa kendi arzusuyla bu önsözün almancasını "Tractatus"un tercümesine (Chronica und beschreibung der Turkey...Nürnberg 1530) almıştır. Kitabın daha sonraki baskılarına ise- belkide Luther'in müdahalesi üzerine-kendi yazdığı bir önsöz koymuştur.

Kitabın "sonsöz" bölümünde de Franck, onu Luther'den ayıran yeni bir öğreti geliştirir. Ona göre, Türkler ahiretten çok dünyasını düşünen insanlara bir örnek teşkil ederler. Franck'ın tercümesine sonradan, esasen sonsözünde itiraf ettiğinden daha fazla küfür dolu ilaveler yapılmıştır. Kaşılaştırın: Bernhard Capesius, Sebastian Farnck's Verdeutschung des Tractatus de ritu et moribus Turcorum, basıldığı yer; Deutsche Forschung im südosten 3 (1944), s: 103-

Ancak 16. yüzyıl sonlarına doğru almanca olarak yazılmış seyahatnameler Türkiye hakkında daha doğru bilgiler verirler: Burada, Salomon Schweigger'in 1577/80 yıllarında yaptığı seyahat izlenimlerini anlattığı 1608 de yayınlanan seyahatnamesini¹⁰; kendinden önceki Türkiye seyyahlarının hepsinden üstün bir seviyede yazmış olan Johannes Löwenklau'un izlenimlerini (mesela: *Newe Chronica Türkischer Nation*, 1590)¹¹ ve özellikle 1553/55 da yaptığı Türkiye seyahatini fevkâlade ayrıntılı bir şekilde anlatan Hans Dernschwam'ın seyahatnamesini örnek olarak gösterebiliriz¹². O zamanlar el yazması olarak kalmış olan bu seyahatnamenin Yaşar Önen'in yıllarca emek verdiği tercümesi ve açıklamaları yakında Türk okuyucusuna sunulacaktır.

Elbette 14. ve 15. yüzyıllarda da Alman gezginler Türkiye hakkında birçok şey yazmışlardır, ne var ki bu yazılanlarda Türkiye'ye şöyle üstün körü değinilmiştir. Zira Türkiye bu gezginlerin ne seyahat hedefi ne de birbaştan birbaşa geçip gittikleri bir ülke olmuştur. Burada kastedilen, istisnasız hemen hepsi Venedik, Ragusa, Korfu, Girit, Rodos ve Kıbrıs deniz yolu üzerinden Yaffa'ya gelmiş olan Alman asıllı hacıların kaleme aldıkları sayısız seyahatnamelerdir. Onların Türkiye ile ilgili olarak en fazla gördükleri şey sadece bir sahil şerididir ve Türklerle de olsa olsa milletlerarası liman şehirlerinde, açık denizlerde "korsan" hüviyetiyle, Rodos'da esarete bulunan Türklerle, tacir olarak ve 1517 den sonra da Filistini işgal eden kuvvetlerin ya memurları ya da askerleri olarak karşılaşmışlardır. Çoğu kez kulaktan dolma sözlere dayanan bu tür kaçamak izlenimler, o devirlerde almancada eksikliği duyulan birbirleriyle ilişkili

128. Tractatus'un ilave kısmındaki iki Türk şiiiri ile ilgili olarak bakın Karl Foy, *Die ältesten osmanischen Transcriptionstexte in gothischen Lettern.* (yayınladığı yer): *Mitteilungen des seminars für orientalische Sprachen zu Berlin* 4 (1901) s: 230 v.d. ve 5 (1902) s: 233 v.d. aynı eser, s: 164 de: J. Mordtmann über die türkischen Sprachproben bei Schildberger, Arnold von Harff und Bartolomaeus Georgievic Tractatus'un Göllner baskısı, sayı 35 v.s.

¹⁰ Ein neue Reyszbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem. Tıpkıbasım, yayıncı Rudolf Neck (*Frühe Reisen und Seefahrten in Originalberichten* sayı 3, Graz 1964). Burada ise çok güzel bir okuma parçası vardır. *Deutsche Literatur, Texte und Zeugnisse*, cilt 2 (Ortaçağın sondönemleri), (yayıncı) Hedwig Heger, bölüm 2, Münih 1978 s: 810 v.d.

¹¹ Göllner sayı: 1867 v.s. Herman s: 230 ... Hikayelerinden birçoğu Kirchof'un "Wendunmuth" (cilt 1-5, yayıncı H. Oesterley, BLV, sayı 95-99, Stuttgart 1896)unda yayınlanmış ve böylece halka yayılmıştır.

¹² Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, yayımlayan ve açıklamalar yapan; Franz Babinger, (*Studien zur Fugger-Geschichte* 7) Münih-Leipzig 1923.

Türkiye yazılarının önceleri yerini dolduruyordu. Bununda ötesinde bu yazıların kendine özgü bir anlatım cazibesi ve özel bir değeri vardır. Bu hacıların bütün dikkatleri düşünceleri bütün parlak umutları ve bu arada sonraki tüm hayal kırıklığı hep “Kutsal Ülkeye” yönelikti. Bu yazılarda “Türk unsuru”, bizzat Türkiye’ye yapılan seyahatlerden farklı olarak, sadece sathi gözlemlere dayanan izlenimler biçiminde kendini gösterir. Bu nedenledir ki, tali olarak elde edilen bu izlenimler çoğu kez iç açıcı bir tazeliğe ve şaşırtıcı bir rahatlığa sahiptir. Ayrıca hacıların anlattıkları “önemli hususların” başlarından geçen olayların çoğu ya tamamen ya da büyük bir kısmı yaygın bir hal almış olan “seyahat rehberlerinde” de önceden anlatılan, kalıplaşmış şeylerdir. Bu tür “Kudüs rehberlerinde” tabii ki Türk unsurlarına pek yer verilmemiş olduğundan bunlar bir bakıma önyargı kalıplarından kurtulmuştur.

Alman hacılarının seyahatnamelerinin derlenmesi ve gözden geçirilmesi alanında Reinhold Röhrich köklü çalışmalar yapmıştır¹³. O zamandan bu yana bazı yeni ilaveler oldu¹⁴. Hacıların bu seyahatnamelerinden Almanların “Türk imajına” katkılarının ne olduğu sorunu henüz gözden geçirilmemiştir. Bu makalenin dar çerçevesinde 1330 lardan 1521 yıllarına kadar ki bir zaman sınırı içinde kalan birkaç örnek metin sunmak istiyorum. Ayrıca burada 1499 yılında memleketine dönerken Venedikli tüccarlarla Türkiye’den geçen aşağı Ren bölgesinden şövalye Arnold von Harff’ın seyahatnamesine de değinmeden geçemeyeceğim¹⁵. Özellikle padişah II. Beyazıt ve oğullarının yaşadığı saray hakkında seyahatnamede yazdıkları tercüme edilmeye ve dikkatle incelenmeye değer niteliktedir¹⁶. Bu sözler

¹³ Öncelikle, R. Röhrich/H. Meisner’in kitabı: *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Land*, Berlin 1880. Meisner’siz baskısında metinler yoktur, buna karşılık hac yolculuğu yapmış olanların geniş bir listesi bulunur: Innsbruck-1900 (kısaltılmış): R)

¹⁴ Başka yayınların yanısıra şu doktora tezeri mevcuttur: Jakob Berg, *Altere deutsche Reisebeschreibungen*, Diss. Giessen 1912. Hans Joachim Lepszy; *Die Reiseberichte des Mittelalters und der Reformationszeit*, Diss. Hamburg 1953. Herbert Feilke; Felix Fabris *Evagatorium über seine Reise in das Heilige Land. Eine Untersuchung über die Pilgerliteratur des ausgehenden Mittelalters* (Europäische Hochschulschriften dizi 1, cilt 155)

Frankfurt/M. 1976. Ve zikredilen üç çalışmayı gölgede bırakan bir makele: Martin Sommerfeld, *Die Reisebeschreibungen der deutschen Jerusalempilger im ausgehenden Mittelalter*, yayımlandığı yer: DVJS 2 (1924) s: 826-851.

¹⁵ Yayıncı: E. Groote. Köln 1860. Von Harff hakkında: R 189, Lepszy 45 v.d.

¹⁶ En azından tarihleme açısından düşündürücü bir husus vardır. Gerçi “odevirde Venedikliler Türk padişahı ile dost durumunda oldukları için” von Harff sarayda kendine Venedik’li süsü vermektedir (hatta kendi Alman tercümanına karşı bile), fakat aslında ilişkiler tam o sıralarda yine savaş gerginliğindedir. 1498 de Türk birlikleri o kadar ilerlemişlerdi ki, taa

Felix Fabri'nin "Evagatorium" adlı eserinin bütünü için de geçerlidir¹⁷. Fabri 1480 ve 1483/84 yıllarında Türkiye'ye seyahatler yapmış ve heyecan, gerilim dolu bir üslupla izlenimlerini kitabında yansıtmıştır. Bu eser Alman hacılarının seyahatnameli içinde hemen hemen en uzun ve tavsilatlı olanıdır.

Şu hususu bilhassa belirtmek isterim ki, gerçekten çok sınırlı yapılan metin seçiminde tarafçı bir tutumla sadece müspet belgelerin değerlendirilmesi suretiyle genel izlenimi güzelleştirme çabası güdülmemiştir. Avrupa'daki yaygın görüşlere ters düşmekle beraber, o devir alman hacılarının edindikleri "Türk imajı" gerçekten şaşırtıcı şekilde müspettir. Müspet olmayan ifadelerin çoğu da kasten veya bilmeden saptırılmış olan gerçekleri açığa vurmaktadır. Kolay okunurluğu bakımından metinleri, esasen çok sade olan üslubuna sadık kalarak tercümelerini sunacağım. Zorunlu görülen açıklama ve ilaveler ise parantez içinde verilecektir. Erişilmesi çok güç kaynak eserlerin temininde değerli yardımlarını esirgemeyen birçok kütüphanenin yanı sıra özellikle Berlin Kütüphanesi ve Ankara Alman Kültür Merkezi Kütüphanesine en içten teşekkürlerimi burada dile getirmek istiyorum.

1. YOLA ÇIKIŞ

Çevresiyle biraz ilgilenmesini bildikleri takdirde hristiyan hacılarının seyahatlerinin daha başında Türkiye ile ilgili izlenimler edinebileceklerine en güzel örneği, 1486 da Filistin'i ziyaret eden Konstanz'lı şövalye Conrad von Grünemberg verir¹⁸. Röhricht-Meisner'in "Conrad'ın seyahatnamesi hiçbir şey vermiyor"¹⁹ şeklindeki yargılarına Lepszy haklı olarak karşı çıkmaktadır²⁰. Fakat onun Konstanz'lı hacı hakkında bizzat yazdıkları da oldukça dağınık ve yalıntır. Lepszy, Goldfriedrich ve Sommerfeld'in adlarını vermeksizin kopye etmiştir. Kaldı ki belirtilen yerde Sommerfelde

uzaktan Venediği görebiliyorlardı. 1499 da Venedik için hayati önem taşıyan Madon'un fethi için Beyazıt bizzat ordusunun başında sefere çıkmıştı. Ancak 1502 sonlarında yeni bir barış anlaşması yapılmıştı.

¹⁷ C. D. Hasslar. BLV 2-4, Stuttgart 1843/49. Wilfried Buch: Ein deutscher Bileam. Das Türkenbild des Pilgers Felix Fabri am Ausgang des 15. Jahrhunderts.

¹⁸ Ritter Grünembergs Pilgerfahrt ins Heilige Land 1486. Yayıncı, von Joh. Goldfriedrich E. Fräzel. Voigtländers Quellenbücher 18, Leipzig. Conrad hakkında: RM 146, R 167, Lepszy 44 v.d.

¹⁹ RM 146

²⁰ Lepszy 45

Conrad'tan değil de bilakis Arnold von Harff'ten sözetmektedir. Lepszy doğruluğunu araştırmadan Röhricht Meissner'in "Conrad seyahatnamesine ilginç bir türkçe sözlük ilave etmiştir²¹ şeklindeki iddialarını kendine maletmiştir, gerçekte ise arapça bir sözlük mevcuttur. İleride de görüleceği gibi şövalye türkçenin tamamen yabancı kalmıştır. Başka türlü de zaten olamazdı, çünkü o Türklerle Ragusa'da şöyle üstünkörü karşılaşmıştır. Orada gördüğü Türkler ise doğrusu onun hemen dikkatini çeker: " gayetle asil insanlar, ata binişleri, atın üstünde duruşları çok yakışıyor, ipek ve altın sırmalı şahane güzellikte elbiseler giymişlerdi."²²

Aşağıdaki tasvirin Gothaer elyazmasına bir de karakalem çizilmiş resim eklenmiştir²³.

"Burada da tasvir edildiği gibi Yeniçeriler ve Türkler bütün bayram ve şenliklere atlarla gidiyorlar, atların üzerinde kocaman eğerlere bağdaş kuruyorlar. Padişahın maiyetinde olanlar ve asilzadeler başlarının, arka kısımlarında püsküller sarkan kırmızı şapkalar giyiyorlar, sırtlarına da bizim buradaki yorganlara benzer dikişleri olan ipek paltolar giyiyorlar ve Buggatçe dedikleri bir tür kuşağı da bellerine sarıyorlar. Yanlarında kimse ne bir silah ne bir yay filan taşımıyor, yaya kibarcası zârf diyorlar-kavisli, eğri kılıçlarına ise saibel diyorlar²⁴. Türklerin uşaklarının elbiseleri de anlatıldığı gibi dikilmiş, yalnız şapkaları beyaz; yanlarında schäftlein dedikleri küçük demir çubuklara benzer mızraklar veya demir sopalar taşıyorlar. Bundan başka, Türkler atlarının bir tarafında birçeşit dümbelek ve diğer tarafında da düşüpde kırılmaması için hasır örgü içinde bir kap taşıyorlar.

Bunun içine un, peynir gibi şeyler koyuyorlar ve atla hızlı gittiklerinde ya da yemek sıkıntısı çekilen savaş zamanlarında birisi atının bir damarını

²¹ Aynı eser 44

²² Grünemberg s: 38

²³ Goldfriedrich/Fränzel sayfa 39 da basılı olan bu tasvir, 1483 de Bernhard von Breydenbach'a Filistin yolculuğunda eşlik eden ve onun ilk defa 1486 da basılan Seyahatnamesine resimler çizmiş olan Ehrhard Reuwich'in yaptığı ağaç oymalarından birinin kopyasıdır. Bu ağaç oymaları, eski kitaplarda yer alan resimlerin en iyilerindendir. Bunlar, mevcut örnek tasvirlerle rağbet edilmeden aslına uygun bir biçimde yapılmışlardır. (Elisabeth Geck: Bernhard von Breydenbach, Die Reise ins Heilige Land, Wiesbaden 1961, s: 50 adı geçen ağaç oyması tasvir 41. sayfadadır). Reuwich'in orijinal çalışmasını sanat değerinin daha yüksek, nesnel ve tarihsel bakımdan daha verimli olması üstelik teknik bakımdan da daha iyi baskısı yapılabildiği için Conrad'ın anlattıklarına bir örnek olarak veriyorum.

²⁴ Türkçe değil ama en azından macarca olan "saibel" şekli 15. yüzyılda almancaya girmiştir. Belkide Conrad veya uşağı Türklerin ağızından macarca sözlere duymuşlardı. 1358 den 1526 ya kadar Ragusa şeklen Macarların hakimiyeti altındaydı.

kesiyor ve akan kanla unu karıştırıp, insana büyük güç veren bir çeşit yemek olarak yiyorlar. Düşmanlarına doğru at sürerken herkes dümbeleğine vuruyor-bazılarının ise eğerde asılı iki dümbeleği var- bunları çalmak suretiyle kendilerini ve atlarını şevke getiriyorlar. Atların da ahır filan yok. Açık havada, tarlada veya sokakta dikiliyorlar, boyunlarına da içinde arpa, saman ve ot olan bir torba takıyorlar. Atlarının yediklerini, içtiklerini veya koşmaktan zayıf düşebileceklerini kendilerine hiç dert etmiyorlar.”²⁵

Burada Türk herşeyden önce heybetli, atıyla ayrılmaz bir bütün teşkil eden, cesur bir savaşçı olarak görülmektedir. Eğer Conrad sadece yüksek tabakadan ve varlıklı Türkleri ve uşaklarını gördüyse tabi ki bunun nedeni Ragusa'nın özel durumuna bağlıdır. Orada bulunan Türkler anlaşıldığına göre, temsilcilik rollerinin tam manasıyla bilincindeymişler.

2. EFES

Kudüs yolculuğunda Küçükasya sahillerinin çok yakınından geçiliyordu. Fakat çok az sayıda hacı adayı karaya çıkıp, vaktiyle hiristiyancılık için büyük önem taşıyan Efes, Patara veya Myra gibi yerleri ziyaret etmeye fırsat ve bu iş için kendisinde cesaret buluyordu. 14. yüzyılda yine de 15. yüzyıla nazaran bu ziyaretleri yapanlar daha çok olmuştur. Oysa ki, 1322 lerde bu yolculuğu yapmış olan John Mandeville 1360 yılında Efes hakkında şunları yazar: “Şimdi artık oralara gidilemez, zira kâfir Türkler bu şehirleri ve tüm ülkeyi egemenlikleri altına almışlar.”²⁶

Bundan takriben yirmi yıl kadar önce yazılmış iki seyahatname ise karaya çıkmanın-hem de hiçbir güçlükle karşılaşmadan-mümkün olduğunu ispat etmektedir. Kendi arzusuyla Dominika kilisesinden ayrılıp adını da Wilhelm von Boldensele olarak değiştiren aşağı Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus 1336 da, 1332/33 yıllarında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunu latince olarak kaleme aldığı seyahatnamesinde şöyle anlatmaktadır:

“Patnos'tan Efese geldim. Burada büyük aziz Johannesin bir anıtı vardı²⁷. Bunun üzerine, damı kurşun levhalarla kaplı, haç şeklinde bir ana

²⁵ Grünemberg. s: 39

²⁶ John de Mandeville: Die Reise eines Ritters durch das Gelobte Land. Otto von Diemeringen'in almanca tercümesine göre derleyen Theo Stemmler, Stuttgart 1966, S: 23

²⁷ “Se deposuit in monumento vivus” ifadesini kelimesi kelimesine anlamak gerekir, bunun açıklaması ise Johannes menkibesine dayanır (Lodolf'un ilerdeki anlatıklarına bakın). “Legenda aurea”da (tercüme eden Richard Benz, Köln 1969. s: 72) anlatılanlara göre: “... aziz Johannes 99 yaşındayken, efendimiz ona göründü ve şöyle dedi: artık benim yanıma gel ey seçkin insan, benim masamda kardeşlerinle beraber yemek yemenin zamanı geldi. Johannes,

plana oturtulmuş, mozaik ve mermerlerle çok güzel tezyin edilmiş olan şahane güzellikte büyük bir kilise inşa edilmiş. Efes şehri denizden birkaç mil uzakta güzel, çevreye hakim ve bereketli bir bölgede kurulmuş. Kendilerine Türk diyen müslümanlar buradan hristiyanları kovduktan, öldürdükten, esir ettikten ve Johannes'in kitabında belirttiği şahane güzellikteki kiliseleri sadece içinde, mihrabın arkasında aziz Johnnes'in mezarının bulunduğu bir kilise hariç-yakıp yıktıktan sonra bu şehri ve nerdeyse bütün Küçükasyayı ele geçirmişler. Bu kiliseye dokunmamışlar, zira Türkler burayı kendi dinleri için ibadete açmışlar. Türklerin fethinden sonra eski adı Küçükasya olan bu yerler, şimdiki sakinlerinin adını alarak "Türkiye" olmuş.²⁸

Bundan hemen sonra 1336-1341 yılları arasında da vesfalyalı rahip Ludolf von Suchem (Paderborn yakınlarındaki Sudheim kasabasından) Kudüse bir haç yolculuğu yapmıştır. Efes'e o da uğramıştır. 1350 de latince olarak yazdığı seyahatnamesinde²⁹-Röhricht'in iddiasına göre - "birçok şeyi Wilhelm von Boldensele'nin kitabından alarak nakletmiştir"³⁰. Bu iddia en azından onun Efes'le ilgili yazdıkları için geçerli değildir:

"Bilinmelidir ki, asıl Efes şehri denizden dört mil uzaklıkta bulunmaktadır³¹. Bu şehirde, haç şeklinde bir planı olan, üzeri kurşun kaplı, mozaik ve mermerlerle süslü ve bugüne kadar sapasağlam ayakta kalabilmiş güzel bir kilise vardır. Bu kilisede akşam yemeğine davet edilmiş olan aziz Johannes, oradaki üzerine ilahi bir nurun düştüğü bir mezara girmiş ve

onuruna inşa edilmiş olan kilisede, mihrabın yanında dört köşeli bir mezar açtırmıştı, oraya indi ve dua etmeye başladı. O sırada çevresini öyle bir ışık kapladı ki kimse artık onu göremez oldu. Işık kaybolduğunda mezarın ağzına kadar menna ekmeği ile (İncilde adı geçen bir çeşit ekmeğe) dolduğu görüldü. Bu bitki bugün bile hala mezarın üzerinde yetişiyor ve aynı bir pınarın dibindeki kum tanecikleri gibi mezar üzerinde kaymıyor."

²⁸ Des Edelherrn Wilhelm von Boldensele Reise nach dem Gelobten Lande. Yayıncı, Grotefend, Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen 1852, s: 240. Wilhelm hakkında: R 89, Sommerfeld 844.

²⁹ Ludolf von Sudheim: De itinere terrae Sanctae Liber. Yayıncı, von Ferdinand Deycks. BLV 25, Stuttgart 1851. Bakın: Ludolf von Sudheim'in, Reise ins Heilige Land. Hamburg el yazmasına göre yayınlayan Ivar v. Stapelmohr, Diss. Lund 1937. W. Stammer'de el yazmalarını ve bibilografya vermiştir: Mittelniederdeutsches Lesebuch. Hamburg 1921, s: 137. Bu kitabın 27. sayfasında yer alan bir almanca tercümeyle F.W. ve E. Wentzlaff-Eggebert orjinalinin latince olduğuna belirtmeden antolojilerine almışlardır: Deutsche Literatur im spätere Mittelalter 1250-1450, cilt 3, Reinbek 1971, s: 182 (b.k. s: 49 ve 225). Ludolf hakkında: RM s: 466 ve R s: 90.

³⁰ RM 467

³¹ Küçük veya Welsch (İtalyan-Fransız) mili takriben 1,5 km dir ve beşi birleşince büyük veya Alman mili olur.

bir daha da görülmemiştir. Bu kilisede Türkler ipek, yün, tahıl ve daha başka şeyler satıyorlar. Efes şehri vaktiyle iki dağ arasında harika bir yerde kuruluydu ve dağın yamaçları vadideki şehir merkezi olmak üzere iki bölgeden oluşuyordu. İçinde aziz Johnnes'in mezarının bulunduğu kilise ise şehirden bir taş atımı uzaklıktaki bir dağın tepesinde bulunuyor. Bu bölge daha emniyetli olduğu için, Türkler'den korkan hiristiyanlar şehri kilisenin etrafına nakletmişler, eski şehir de şimdi artık harabeye dönmüş.

Ben oradayken, kocası vaktiyle şehrin efendisi olan soylu hanım da henüz hayattaydı. Şehri ele geçiren Türk sultanı Zalabin de sağdı. Onun özel izniyle soylu hanım şehrin kenarında bir yerde oturuyor, tüccarlara şarap- satıyordu. Kocasını ve şehri kaybetmenin üzüntü ve acısını bize birçok kere iç çekerek ifade etti. Şehrin yakınında, suyu bir pınardan kaynayan ve içinde çok sayıda gayet lezzetli balıkların bulunduğu küçük bir gölcük var.

Bu gölden gelen sularla çevredeki bütün meyve bahçeleri sulanıyor. Bilmeye değer bir husus daha var ki, vaktiyle adı Ephesus olan o şehre daha sonra Yunanlılar Theologos adını vermişler³², şimdi ise buraya Altelot (İtalyancada: Altoluogo = altus logus, anlamı ise: yüksek yer, yüksek şehir) denilmektedir. Zira söylediği veçhile şehir kilisenin yanında, yüksek bir yerde bulunmaktadır.

Sahilin yukarı kısmında kurulmuş olan şehirden takriben dört mil uzaklıkta, limanın bulunduğu yerde şimdi yepyeni bir şehir daha kurulmuş, adı'scala nuova'(Kuşadası). Orada, çatışmalar nedeniyle Lombardia'dan kaçmış olan hiristiyanlar oturuyor. Kendi kiliseleri var, din adamlarına da (Kara Fransızkaner) deniyor. Aynı katolik hiristiyanlar gibi yaşıyorlar, fakat bunlar bazen Türklerle birlik olup hiristiyanlara büyük zararlar da vermişler.

Yeni kurulan şehrin yakınında, büyüklüğü Ren nehrini andıran, Tatar ülkesinden çıkıp Türkiye'yi baştan aşağı kateden bir nehir var³³. Bu nehirde, tıpkı Ren'in bazı yerlerinde olduğu gibi, çeşitli eşyanın nakliyesi yapılıyor.

³² Johannes Theologos'un kilisesine göre, "Hagios Theologos" (Tanrının aziz elçisi) kavramından yer ismi olan "Ayasoluk" türetilmiş olabilir. RMO'ya göre, (s: 32) halk etimolojisi yoluyla "Altoluogo" ismi de burdan kaynaklanmaktadır.

³³ Deycks, Ludolf'la ilgili olarak 25. sayfada şuna işaret eder: "ya Kayster (Küçük Menderes) ya da büyük Mäader (Büyük Menderes)... Eğer o zamanlar Tatar veya Moğol hükümdarlarının ele geçirdikleri veya onlara bağımlı olan bölgelerin (mesela Ermenistan) Tatar ülkesi sayıldığı göz önünde bulundurulursa, Tatar kökenli olma öyle pek şaşılacak bir şey değildir.

Türkler ve o kötü hiristiyanlar“hakiki” hiristiyanlarla savaşmaya niyet ettiklerinde, aynı nehir üzerinden gemilerini, silahlarını ve erzaklarını taşımayı adet edinmişler. Böylece bu nehir yüzünden hiristiyanlar birçok zarara uğramaktadır.”³⁴

Burada tek tek ayrıntılara inerek düzeltmeler, açıklamalar yapmaya gerek yok. Hiçde Türk dostu görünmeyen rahibin farkında olmadan, Türk işgal kumandanının mağlup ettiği düşmanının karısına karşı gösterdiği alicenaplığı belirtmesi ve Türk-hiristiyan işbirliğinden bahsetmesi metinde özellikle dikkatimizi çeken hususlardır. Papanın yönetimine karşı çıktıkları için İtalya’dan - ve bilhassa Piza bölgesinden - sürgün edilen ama manen koyu katolik kalmış olan hiristiyanlar³⁵, vatanlarında görmedikleri dini hoşgörüyü Türklerin yanında bulmuşlar ve böylece askeri bakımdan da Türklerle işbirliği yaparak düşmanlara karşı yeni vatanlarını korumuşlardır. Ludolf’un Menderes ve Ren nehirleri arasında yaptığı karşılaştırmada bilinçsiz bir humanist eğilim kendini gösterir: Arada bulunan uzak mesafeler aslında önemsizdir, uyanık bir insan dünyanın heryerinde tanıyıp bildiği şeylere rastlar, tabi ki özelliklede insanlar arasında..

Türkleri karakterize etmeye ve kendi memleketinin insanlarıyla bir karşılaştırma yapmaya kalktığına ise, rahip Ludolf bu “tamamen başka” Türkler hakkında bütün önyargıları cesaretle birtarafa iter ve şunları yazar:

“Bilmeye değer birşey daha var ki, Türkler boylu poslu, esmer tenli, fevkalade azimli, tuttuğunu koparan ve müslüman olan insanlar; fakat davranışları, tarzları müslümandan ziyade dininden dönmüş hiristiyanlar gibi. Kısacası bu insanlar Friesya’lılara çok benziyorlar. Kuzeyde, karadeniz kıyılarında Yunanlıların elinden aldıkları muhteşem kalelerde oturuyorlar, yay ve oktan başka silah taşımıyorlar, süttten yapılan yemekler yiyorlar ve sürüleriyle ordan oraya göç ediyorlar. Friesyalıların hemen bütün adet ve özelliklerine sahipler.”³⁶(Friesya: Kuzey Almanya da bir bölge ve burada yaşayan insanlar kastedilmektedir.)

Bu karşılaştırmanın ne derece isabetli olduğu sorusu, Ludolf’un burada dini açıdan hakaret ve iftirada bulunduğu Türkleri hiç de anlayamayacak kadar yabancı değil de, bilakis hemşehrileriymişcesine anlatış tarzındaki şaşırtıcı rahatlığı karşısında önemini yitiriveriyor. Şüphesiz Türkleri aynı

³⁴ Ludolf s: 25

³⁵ Gülfen ve Gibellinen partileri arasında geçen, içine kiliseninde bulaştığı yıpratıcı mücadelenin etkileri kendini göstermektedir.

³⁶ Ludolf s: 24

Friesyahlılar gibi kültürel bakımdan gelişmemiş “tabiat insanları” olarak mütalaa ediyor. Yukarıda Ludolf un sözünü ettiği Zalabin (başka el yazmalarında Zabalın, Zobalin, Alabim diye de geçiyor) hakkında 1400 lerde yazılmış olan bir el yazması “şark seyahatnamesinde”³⁷ ilginç bir bölüm yer almaktadır: “İngiltere ve Fransa kralları 1339 da Yüzsene Savaşları diye adlandırılan savaşa başladıklarında, kocası ile beraber şehrin sahibi durumunda bulunan hiristiyan soylu kadın henüz daha hayattaydı ve bir han işletiyordu, orada hiristiyanlara şarap satıyordu. Şehri ele geçiren Türkün adı Zabalyn’di. Bugün bile Türkiye’de hala onunla ilgili şarkılar söylenmektedir.”³⁸

Röhrich - Meisner, bu Zabalyn’in 1331/14 ve 1340 da korsan filosuyla bilhassa Cenovalılara çok zararlar vermiş olan Türk önderi Zalaby, Jaalabi ile aynı kişi olduğuna işaret etmekle beraber, Efes şehrinin onun tarafından alındığına dair hiçbir kaynak bilginin mevcut olmadığını da belirtmektedir.³⁹

Efes konusunun çok dışına çıkmasına rağmen, Köln menşeli “Şark Seyahatnamesinde ” daha sonra anlatılanları burada aktarmaya değer buluyorum:

“Zalabyn öldükten sonra ve çocukları da iyice ihtiyarladıklarında katiller, hırsızlar ve yerlerinden yurtlarından kovulmuş birsürü serseri biraraya geldiler ve Türklerle birolup, başka ülkelere soygun seferleri yaptılar. Onlara daha sonra köylerden çobanlar, çiftçiler ve hiristiyanlar da katıldılar; bunlar çok kötüydüler. Gittikleri her yerde malları gaspediyorlar, halkı öldürüyorlardı. Büyük Ölüm (veba salgını) çıkmadan önce manastırlardan kaçan rahipler de onlara katıldılar. Bunlar ise hepsinden daha kötüydüler. Büyük ölüm başladığında bütün kiliseleri, manastırları yağma ettiler ve Konstantinopel’e kadar gidip oradaki azize Sophien (Aya Sofya) mabedini talan ettiler. Bütün kutsal emanetleri yerlere attılar, ve buldukları mücevherleri aldılar. O zaman Tanrının lanetiyle, bu mücevherlerin götürüldüğü yerlerde insanlar kızıl dizanteriye tutuldular, hal böyleyken rivayetler öylesine yaygınlaştı ki, kâfirler ne Türkleri ne de hiristiyanları artık saraylarına sokmaz oldular. O zaman haydut sürüsü Sicilya’ya güzel

³⁷ Önce, L. Ennen tarafından eksik olarak “Orient und Occident,” cilt 1, Göttingen 1862 de, daha sonra ise bütünüyle ve çok değerli açıklamalarla Röhrich/Meisner tarafından; Zeitschrift für deutsche Philologie 19 (1887) s: 1-86, da basılmıştır. Bu ilerde RMO olarak kısaltılacaktır.

³⁸ RMO 53 v.d.

³⁹ RMO 54

Messina şehrine gitti, söylentiler henüz oralara kadar ulaşmamıştı, böylece salgın bütün ülkelere (Avrupadan) yayılmış oldu.”⁴⁰

Şu noktayı önemle belirtmek istiyorum ki, Röhricht - Meisner, Neumann’a⁴¹ dayanarak Köln seyahatnamesinin daha eski olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre, Ludolf’un seyahatnameyi kaynak olarak kullandığı “inkar edilmeyecek kadar açıktır”⁴². Fakat Zabalyn hakkında verilen yukardaki iki metni karşılaştıran biri bunun tam aksi bir sonuca varır.

3. RODOS

Çok az sayıda hacının böyle nadiren Türk topraklarına çıkmalarına karşılık, hacı gemileri 1522 yılında Türklerin eline geçinceye kadar Rodos’a muntazam bir şekilde uğrarlardı. Ada 1309 da Johannit keşişleri tarafından işgal edilmişti ve bu haliyle de Anadolu sahillerinin hemen önünde son hiristiyan kalesini teşkil ediyordu. Aynı zamanda Rodos gerek Avrupalı savaş esirleri ve gerek islamlaştırılmaktan kaçmak isteyen Anadolu’lu hiristiyanlar için bir cankurtaran simidi durumundaydı. O sıralarda yine Johannit keşişlerinin elinde bulunan Lango (istanköy) adasının karşısında, Bodrum’daki aziz Peter kalesi çok özel ve ilginç bir rol oynamıştır. 1400 lerde Bodrum’un Türkler tarafından alınmasından hemen sonra bu “köprü başının” inşasına başlanmış ve ta ki kale 1523 de Türklerin eline geçinceye kadar büyük emek sarfedilerek devamlı güçlendirilmiştir. Bu kale çok iyi bir durumda günümüze kadar da kalabilmiştir.

1473 de Köln’lü bir hacı bir yıl önce Rodos’ta duyduklarını şöyle anlatıyor: “Kos adasının tam karşısında, takriben bir mil uzaklıkta, Türk toprakları üzerinde, çok iyi korunan aziz Peter adında bir kale var. Burası Rodos’lu beylere ait ve onu Türkiye içinde bir “dayanak noktası” olarak tüm güçleriyle tutuyorlar. Türklerle esir düşmüş birçok hiristiyan kaçarak oraya sığınıyorlar. Bunlar çan sesleri eşliğinde - aslında Türkiye’de çan yok

⁴⁰ RMO 54 v.d.

⁴¹ G. A. Neumann: Ludolphus de Sudheim. Yayınlandığı yer; Archives de l’Orient Latin, cilt 2, Paris 1884, s: 305-377.

⁴² RMO 3. Ivar von Stapelmohr 11. sayfada, Röhricht/Meisner’in anlattıklarını kaynak göstermeksizin kelimesine kelimesine ve hatta bir yerde de anlamsız şekilde kopye etmiştir. Röhricht/Meisner “bizim seyahatname” derken, kasdettikleri Köln-Şarkseyahatnamesi dir. Stapalmohr aynı ifadeyi kullanmaktadır, kaldı ki kitabında Köln seyahatnamesinin adı bile geçmez. Brakin Neumann ve Röhricht/Meisner’in iddiasının doğruluğunun araştırılmasını, kitabının “Ludolf Seyahatnamesinin kaynakçası” bölümünde bile (s: 13 v.d.) bu seyahatnameden hiç söz edilmiyor.

sayılır - kaleye kadar ulaşabildikleri takdirde, bir gemiye bindiriliyorlar ve Rodos'a gönderiliyorlar? Orada, nihayet memleketlerine gönderilebilecekleri güne kadar bakılıyorlar.

Rodos'lu beylerin söylediklerine bakılırsa, aziz Peter kilisesinde günde iki defa yiyecek ve içecek verilen birsürü köpek varmış. Güneşin batışıyla akşam çanları çaldıktan sonra köpekler ikişer ikişer dışarı salınmış ve onlarda yolda yada tarlada karşularına çıkan Türkleri parçalarlarmış. Ama kaleye gitmekte olan hiristiyanalara ise hiç dokunmazlarmış. Eğer kaleden dışarı gitmek istemiyen köpek çıkarsa onlar da ertesi gün diğer köpekler tarafından parçalanmış. Keza kaleye bu ırktan olmayan köpekler girerse onları da kalenin köpekleri kovalar ve parçalarlarmış. İşte Johannit keşişleri kaleyi Türklere karşı böyle koruyorlardı.

Rodos'lu beyler arada bir bu kaleye misafir gittiklerinde canları koyun eti yemek isterse bunu Türklerin elinden zorla almaları gerekiyordu, zira Rodos'tan 100 deniz mili uzakta bulunuyorlardı."⁴³

Ludwig Conrady, aziz Peter kalesi ve köpeklerden bahseden başka hacıların adlarını vermektedir⁴⁴. Ren yakınındaki Pfalz kontu Otto Heinrich 1521 de bunları duymuştu, dahası da vardı: Adı geçen Aziz Peter kalesinde özel kuşlar varmış. Üstünde kuluçkaya yattıkları her üç yumurtanın birinden köpek, diğer ikisinden ise kuş çıkarmış. Eğer tam zamanında emniyetli bir yere alınmadığı takdirde kuşlar köpeği yerlermiş."⁴⁵

Peter Rindfleisch'in 1496 da Rodos'ta aziz Peter kalesi ile bağıntısız olarak dinlediği bu hikaye zaten başlıbaşına tuhaf olan ilk hikayeye paralel olarak uydurulmuş bir masal gibi görünüyor. Bununla beraber burada çok şaşırtıcı fakat şüphesiz gerçeğe uygun başka bir motif karşımıza çıkar:

⁴³ Ludwig Conrady: Vier rheinische Palästina-Pilgerschriften des 14., 15. und 16. Jahrhunderts. Wiesbaden 1882, s: 105.

⁴⁴ Aynı eser, s: 105. Başka eserlerin yanısıra şunları da ilave etmek gerekir: Walter von Guglingen (Fratris Pauli Waltheri Guglingensis Itinerarium in terram Sanctam. (Yayıncı, M. Soljweck. BLV 192, Tübingen 1892 s: 84) ve Heinrich von Zedlitz (yayıncı, R. Röhrich, yayımlandığı yer; Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins 17, 1894, s: 186). 1493 yılından kalma bu yazıda şunlar anlatılır: "Kocaman av köpeklerini sabahtan salıveriyorlar. Köpekler gece nerelerde Türklerin olduğunu kokularından buluyorlar. Bir, iki, hatta üç Türkle karşılaşınca ya köpekler onları parçalıyor, ya da Türkler onları öldürüyorlar. Çoğu kere hayvanlar vucutlarına Türk okları saplanmış, yaralı vaziyette geri dönüyorlar".

Bu aziz Peter manastırının köpekleri, Schedel'in 1493 de kaleme aldığı "Dünyakroniği"nde konu edilmiş ve oradan da Sebastian Franck'ın 1531 de yazdığı tarih kitabına (Ulm 1536, kısım 2, Bl. 224) ve nihayet 1499 tarihli Köln Kroniğine (Bl. 246) girmiştir.

⁴⁵ RM 369. Ottheinrich hakkında: R 215 v.d.

“Rodos'ta bir köpek gördük, kuş soyundan gelmeydi. Normal bir İtalyan tazısı büyüklüğündeydi. Fareninkine benzer bir rengi vardı ve tüysüzdü. Sadece ön tarafta, ağzının çevresinde başka köpeklerinki kadar uzunlukta tüyler vardı. Ayak tırnakları kuş pençesine benziyordu. Bu köpeği Türk hükümdarı Rodos beylerine göndermek suretiyle onlara büyük bir onur vermiş. Manastır beyi onu her gece kendi yatağında uyutuyordu, böylece daha iyi muhafaza edilmiş oluyordu.” Daha sonrada Rindfleisch, her üç yumurtanın birinden köpek çıkan Türk kuşundan bahseder⁴⁶.

Sultanın alicenap hediyeleri hakkında söylenenler mutlaka uydurma değildir, özellikle Rodos'ta yaşayan Johannit keşişleri böyle birşey uydurmuş olamazlar. Çünkü böyle bir hikaye onların Türk düşmanı zihniyetlerine hiçte uygun düşmezdi. Bu keşişler dehşet verici şeyler yapmışlar ve utanmadan da yaptıklarıyla böbürlenmişlerdir. Artık tanımış olduğumuz Vestfalya'lı rahip Ludolf kendine 1337 de Rodos'ta anlatılanları şöyle aktarıyor:

“Keşişler gelmeden önce Rodos, Kos ve bütün diğer adaların halkı ve ilaveten çevredeki hiristiyancılar mal ve mülkleri için Türklere haraç vermek zorundaydılar. Fakat şimdi artık Tanrının inayetiyle (!) keşişler durumu değiştirip, halkı kendilerine haraca bağladılar. Türkler Rodos'un Johannit keşişleri tarafından işgal edildiğini duyar duymaz büyük bir orduyla yola çıktılar ve yüksek seviyede elçiler aracılığıyla önce gönül okşayıcı, barışçı sözlerle keşişlerden artık zamanı gelmiş olan haracı istediler. Keşişlerle seve seve anlaşma yapabileceklerini ama mutlak suretle haracı almak istediklerini belirttiler. O sırada başlarında bir manastır beyi yoktu. Zira manastır beyi Phoka de Villeret diğer keşişler tarafından fikir ayrılığı nedeniyle işbaşından uzaklaştırılmıştı. (1319 veya 1321). Fakat vaktiyle manastırın askeri yöneticiliğini yapmış olan Basel'li, çok becerikli ve dürüst (!) bir keşiş Türklerden ödeme için üç günlük bir mühlet vermelerini rica etti. Bu ricayı Türkler memnuniyetle kabul ettiler ve ordularına dur emri verdiler. Bu arada o dediğimiz keşiş şövalye hergün durmadan Türklere ziyafetler çekti ve bu vesileyle bütün ordunun yerini, yapısını, durumunu elçilerin ağzından dikkatle araştırıp öğrendi. Bu arada mümkün olabildiğince çok sayıda silah, insan ve gemi topladı ve üçüncü gün sonunda Türk elçilerine, Yunanlılara kaşı savaşa gitmek zorunda olduğunu bahane ederek, dönünceye kadar hiristiyancılar tarafından bir kötülüğe maruz kalmamaları için onlardan evine gelmelerini rica etti. Elçiler bu daveti yerine getirirler. Keşiş şövalye de ordusuyla gemilere bindiği gibi denize açılır ve gün doğarken Türk

⁴⁶ Rm 339. Peter Rindfleisch hakkında: R 189.

ordusuna apansız bir baskın yapar. Erkek, kadın, genç, ihtiyar demeden hepsini kılıçtan geçirirler. Türkler ve Tatarlar adetlerine göre orduyla nereye giderlerse daima kadınlarını, çocuklarını ve sahip oldukları herşeyi beraberlerinde götürürlermiş. Böylece keşişler hepsini öldürüp mallarını gaspettikten sonra aynı üçüncü gün içinde büyük bir zafer coşkunluğuyla Rodos'a dönmüşler.

Ben bu savaşa katılanlardan dinledim. Elleriyle öyle çok ganimet geçmiş ki, onları denizde halatlarla gemilerin ardından çekmişler. Bütün ganimet dağıtıldıktan ve tasnif edildikten sonra başkeşiş Türk elçileri yanına çağırtır ve onlara, keşişlerin Türklerle seve seve anlaşma yapmak istediklerini ve haraç vermeye devam edeceklerini söyler. Sonra da onların yanından ayrılır. Aynı gün elçiler birşeyden habersiz, büyük bir sevinçle ordularının bulunduğu yere doğru yola çıkarlar. Fakat orduyu kılıçtan geçmiş ve ölüleri üslerindeki başlarındaki herşey alınmış, çıplak bir vaziyette bulurlar. Bu manzarayı gördükten sonra elçiler üzüntüyle memleketlerine dönerler ve diğer Türklerle başlarına gelenleri anlatırlar. O zamandan bugüne Türkler ve diğer Tatarlar Johannit keşişlerinden haraç istemediler.”⁴⁷

Ludolf, seyahatnamesinin Efes bölümünde olayları, insanları, şehirlerin ve çevrenin güzelliklerini takdire şayan bir şekilde gözlemlemiştir⁴⁸. Onun, dindar keşişlerin iğrenç barbarlıklarını anlatışındaki ahlaki duyarsız-

⁴⁷ Ludolf s: 28 v.d. Bu iğrençlik örneği Ludolf'un bizzat yaptığı kısaltılmış metinde ve böylece sayısız almanca tercümeleminin hepsinde zevkle nakledilmiştir. Başka bir latince yazıda bu konuda “meşhur” bir örneğe daha rastlıyoruz:

Türk askerlerinin Lango adasında (İstanköy) kendilerini başarıyla savunmaları karşısında, Sya (Chios-Sakız adasının beyi cenovalı Nicolaus onları ateş kese şöyle razı eder. Adadan serbestçe ayrılmalarına izin verilecektir. Gemileri tahrip edilmiş olduğundan da, Nicolaus Türkleri kendi gemileriyle nakletmeyi teklif eder.

“Türkler gemilere yerleştikleri ve kamaralarda istirahat çektikleri zaman onları Rodos'a götürdü ve oradaki manastır keşiklerine teslim etti. Sayıları 6260 ı bulan bu Türklerin hepsini öldürdüler ve cesetlerini denize attılar.

Derler ki, İngiliz bir kadın hacı binden fazla Türkü kılıçla şişlemiş” (Neumann s: 334) Bu satırların yazarı yazdıklarından dolayı en ufak bir rahatsızlık duymamaktadır. Belkide bu tür bayağı başarı öyküleri kısmen manastır keşişleri tarafından uyduruluyordu. Amaçları ise şövalyelerin kendilerine olan güvenlerini güçlendirmekten ziyade (zira bunun için ahlak bakımından üstünlük bilinci de gereklidir), bilakis onlara Türklerden dürüstlük ve merhamet beklemeleri gerektiğini empoze etmekte. (“Geridönüşü” olmayan toptekün bir savaş propagandası!). Rodos şövalyelerinin, bu bir dereceye kadar anlayışla karşılanabilecek cinayet öykülerinin, hiçbir ahlaki tepki gösterilmeksizin dindar hacılar tarafından dilden dile anlatılması ve aynı şekilde orta Avrupada geniş bir dinleyici kitlesi tarafından algılanması gerçeğini insanın aklı almıyor.

⁴⁸ Wentzlaff-Eggbert s: 49

lığı ile yukardaki belirttiğimiz gözlemciliği birbirleriyle nasıl bağdaştırılabilir?

Thüringen Dükü Wilhelm der Tapfere'nin 1461 de yaptığı hac yolculuğunda öğrendiklerine hiç de hayret etmemeli:

“Rodos beyleri ve müslümanlar arasında şöyle bir alışkanlık var. Karada olsun, denizde olsun her kim bir diğerini alt ederse, yenilenin ölümden başka kurtuluşu yoktur.”⁴⁹

Rodos'daki Yunan halkı arasında ise, Türkleri bir karşı taarruzla herşeyi yerle birtmeye kıskırtan bu kanlı savaş takdiklerinden ötürü Johannit keşişlerine karşı hoşnutsuzluk ve endişe hüküm sürüyor, Türklerle dost olma eğilimleri görülüyordu, hem de özellikle din adamları arasında! Koblenz'li bir hacı olan Peter Fassbender 1492 de şunları yazıyor:

“Rahipler şehri Türklerle teslim etmek istediklerine işaret olarak her pazartesi günü dini tören alayları düzenliyorlardı.”⁵⁰

-Burada II. Mehmed'in sonuçsuz kalan kuşatması kastediliyor olmalı. Rodos'taki Türk savaş esirlerinin perişan halleri, din taassubuyla gözleri adeta kararmış olan bazı hacılarda bir parça merhamet uyandırmıştır. Mesela Heidelberg'li Manastır rahibi Türk düşmanı Paul Waltheer'de 1482 yılında yaptığı seyahatinden sonra şunları yazmıştır:

“Rodos'ta birçok esir Türk var. Ayaklarına ağır zincirler bağlanmış bir halde çok zor ve pis işleri yapıyorlar. Sultanları II. Mehmet'in yıktığı duvarları onaran duvar ustalarına taş ve harç taşıyorlar. Yemeleri, içmeleri için onlara verilenler hayvanlara bile yetmeyecek kadar az”⁵¹.

Buna benzer şeyleri 1491 de Hessen Dükü Wilhelm der Altere ile seyahat etmiş olan Dietrich von Schachten'de yazmaktadır:

“Rodos şaşılacak derecede iyi korunan bir şehir ve hergün yeni surlar ilave edildiği için de korunması daha da güçleniyor. Rodos'lu büyük ustanın elinde üçyüz kadar Türk esir var, onları her sabah erkenden çalışmaya yolluyor. Günbitiminden, akşam paydosu yapıldıktan sonra onları tekrar daracık hapishanelerine geri getiriyorlar. Orada domuzlar gibi üstüste kalıyorlar. Bu durum yıl boyunca böyle devam edip gidiyor. Dini bayramlar

⁴⁹ Pilgerfahrt des Landgrafen Wilhelm des Tapferen von Thüringen zum Heiligen Lande im Jahre 1461. (Yayıncı: J.G. Kohl. Bremen 1868, s: 97. Herzog Wilhelm hakkında: R 127 v.d. Bu anlatılmanın aynısı 1461 yılında Saksonyalı Dük Wilhelm 111. de dinlemiştir: Dük Wilhelm III. Reise in das heilige Land 1461, (yayıncı, Johannes Falk, basıldığı yer: Archiv für die Sächsische Geschichte 4 (1866), s: 301.

⁵⁰ RM 253. Fassbender hakkında: R 171

⁵¹ Walther (dipnot 44 e bk.), s: 58-Walther hakkında: R 159 ve Prescott.

da bile çalıştırılıyorlar. Yalnız Ağustos ayındaki azize Meryem ana günü ve Paskalya, Noel zamanında dinleniyorlar.”⁵²

Daha sonra da bizim hacı bu bitmez tükenmez köle işçiliği karşısında yüce duygulara kapılır ve şöyle devam eder:

“Orada çalışanların çokluğunu ve yaptıkları büyük işi görmek çok hoş birşey. 16 yıldan beri hergün en az 600 - 700 ve bazen de daha fazla insan büyük hisarın inşasında çalışıyor. Birgünde yapılan işi tasavvur edin hele.”

1521, yani adanın düşmesinden kısa bir zaman önce Rodos şövalyelerinin elinde “3000 kadar Türk esiri vardı, bunlar hep hendek kazma işinde zorla çalıştırılıyorlardı. Kendilerine yemek diye de berbat şeyler veriliyordu. Bütün yedikleri fasulye ve sudan ibaretti.”

Kendileri için daha yüksek bir fidye almanın mümkün olmadığı anlaşıldığı zaman o varlıklı esirler bırakılıyorlardı:

“Bu esir Türkler arasında 3000 duka fidye ödeyip hür olmak isteyeniydi çoktu. Ama bir veya üç yıl artık posaları çıkıncaya kadar çalıştırılmamış olanlar ve kendilerine en yüksek fidyeyi biçmeyenler bağışlanmıyordu. Sonradan Johannitler onun daha yüksek bir fidye etmiyeceği izlenimi edinirlerse, önerilen fidyeye razı oluyorlar ve bu Türkleri memleketlerine salıyorlardı.”⁵³

II. Sultan Süleyman'ın Rodos adasını 1522 de fethetmesinden sonra düşmanlarına nasıl muamele ettiği ise o denli hayret vericidir. Bu gerçekten de bir hükümdara yaraşır alicenaplığın en azından Avrupanın bazı yerlerinde duyulduğunun ve alışlagelmiş karalama kötüleme kampanyasına büyük gölge düşürdüğünün bilinmesinde yarar vardır⁵⁴.

⁵² RM 182. Landgraf Wilhelm ve Dietrich von Schachten hakkında: R 170

⁵³ RM 372

⁵⁴ Fevkalade müspet bir hikayenin bir ilave ile nasıl etkisiz, nötr kılındığına ve değerini değiştirdiğine dair ibret verici bir belgeyi Paolo Giovios'un "Commentario de le cose de Turchi" (1531, Göllner sayısı, 413. -Ursprung des Türkischen Reichs... diye tercüme eden: Justus Jonas 1537, Göllner sayı 598; Ağaç oyması Augusburg 1538 baskısı, Göllner sayı 625, yukarda adı geçen Reuwich-orjinalinin gene bir kopyası) adlı kitabından buldum. İtalyan başpikoposu Giovio önce kısaca Sultan Süleyman Rodos adasının alınış sırasında gösterdiği büyük alicenaplığı anlatır ("Süleyman orada çok saygılı davranmıştır") ve emin bir kaynağa dayanarak anlatmaya devam eder: "Ben bizzat Villadam (Villiers de L'Isle Adam, Rodos daki son büyük usta) dan dinledim, orada çok acıklı şeyler olmuş. Bunlardan birini burada anlatmak istiyorum. Kuşatmanın sonlarına doğru Türklerden çok korkan dul bir kadın iki küçük oğlunu kendi eliyle öldürmüş ve kendisi de sulara cereyan eden savaş sırasında ölmüş." KİLİSENİN ortalığa yaydığı dehşet propagandasının zavallı bir kurbanını gösteren bu olayı bakınız Giovio nasıl yorumluyor (bu arada kullandığı dolambaçlı ifadeye dikkatinizi çekerim!): "Bu

1519 yılında yaptığı hac yolculuğunda Rodos'u bizzat tanıma fırsatı bulan Schaffhausen'li Hans Stockar yılına 1523 yılı için bir görgü şahidine dayanarak şunları yazmıştır:

“Kuşatılmış olan Johannit keşişleri için artık ne yardım ne de bir umut ışığı ve hiçbir çıkar yol kalmadığında, Türk hükümdarının canlarını, mallarını bağışlayacağını, topuyla-tüfeğiyle bütün savaş gemilerini⁵⁵ (scharmaden) onlara bırakacağını ve gemilere mallarını yükleyip gitmelerine izin verileceğini söyleyerek teslim olmaya çağırması üzerine Rodos beyleri şehri Türklere teslim ettiler. Türkler onları oldukları gibi bırakmak ve şehirdeki, adadaki, şatolardaki halkın kendilerine itaat etmelerini ve yüksek meblağda haraç ödemelerini istiyordu. Fakat onlar buna razı olmadılar ve bu üç şeyi (şehir ada ve şatolar) ellerinden bırakmak istemediler. Bunda V. Karl ile Fransa kralı I. Franz'ın suçu vardı. Onlar Milano ve Pikardie (kuzey Fransa'da) birbirlerine düşmüşler, zavallı halkı mutsuzluğa sürüklemişler ve anlamsız bir şekilde hiristiyani kanı dökmüşlerdir.

Onlar hiristiyaniğin anahtarı güzelim Rodos şehrinin mahvolmasına seyirci kalmışlardır. Tanrıya şikayet ediyorum ki, biz hiristiyancılar iyice kendi çıkarlarımıza düştük ve sahip olma hırsı benliğimizi kapladı. Türk hükümdarı Rodos'u fethedip teslim aldığı anda karadaki ve denizdeki bütün ordusuna haber saldı. Kimse Rodosbeylerine, Yunanlılara, kısacası halkın canına ve malına dokunmayacaktı. Emre uymayan ise kendi canından olacaktı. Sonrada Türk Hükümdarı Rodos'taki sarayının önüne yüksek bir sütun üzerine yarım ay içinde altından bir insanbaşı koydurttu. Bu onun simgesiydi⁵⁶ ve bu baş Türk hükümdarının söz verdiği büyük güvenceyi işaret ediyordu. Bu güvencenin devamı ise acımadan ölüm cezası verilme suretiyle sağlanmalıydı. Bu konuda ne komutanlarına, ne beylerine ve ne de en yakın akrabalarına ayrıcalık tanımadı: ölüm fermanı vardı...

örnek açıkça gösteriyor ki, hiristiyani ve dürüst kalplerin (insanların) kendilerinden olanların Türklerin eline geçmesinden o denli korkmaları için kendilerince ciddi nedenlere sahip olmaları gerekir.”

⁵⁵ Stockar “scharmaden” diye yazıyor, “Scharmützel” ve “Armada” kavramlarının uyumsuz bir şekilde birleştirilmiş hali. Başkaca hiç bir yerde geçmeyen bu yeni türetmeyi Marjatta Wis'in makalesinde de görmüyoruz: Ricerche sopra gli Italianismi nella lingua Tedesca. Basıldığı yer: Memores de la Societé Neophilologique de Helsinki, cilt 17, Helsinki 1955.

⁵⁶ Acaba burda adı geçen sütun, Sultan Süleyman'ın 24. Ekim 1522 de sahil kıyısında zafer işareti olarak diktirdiği ve üstündeki gözetleme yerinden askerlerinin saldırılarını-ta ki bir top mermisi isabet edipte direği yıkıncaya kadar-seyrettiği gemi direği midir? (Ain Sendbrief So der Cantzler von Rodis mit Namen Marx Bongnoll... Göllner sayı: 170)

Rodos beyleri şehri teslim ettikten sonra Türkler geldiğinde, içlerinden bazıları beylerin ya da Yunanlı halkın elinden para, süs eşyası, giyecek gibi şeyleri almışlar. Durum Türk hükümdarına bildirildiğinde, yağmacılar hemen oracıkta asılmış ve aldıkları şeyler de geri verilmiş. Türk hükümdarı verdiği söze sadece bir istisna dışında tamamen sadık kalmış. Rodos beylerinin gemilerinde yeterince top olduğunu söyleyerek birkaç topu şehirde alıkoymuş. Çünkü bu toplara şehirde ihtiyacı varmış. Beylere de gemileri için bir sürü top vermiş ve hatta onlardan yanında kalmalarını rica etmiş. Kaldıkları takdirde, aynen gidenlere yapıldığı gibi şereflerine yakışır bir şekilde muamele edileceğini belirtmiş. Ama onlar kalmak istememişler. Sadece birkaç yaralı ve hasta, o da gidecekleri bir yer olmadığı için kalmışlar ve Türk hükümdarından aynı gidenler gibi onurlu bir muamele görmüşler. Türk hükümdarı Rodos beylerinin gemilerine kadar bizzat gidip, bir ihtiyaçlarının bulunup bulunmadığına bakmış, yeterince un ve yiyeceğiniz var mı, elinizden kimse zorla birşey aldı mı diye sorarak onlarla ilgilenmiş ve eğer bir dertleri varsa kendisine söylemelerini istemiş.

Sadece Rodos şehrinde alıkonulan toplardan başka kimsenin bir şikayeti yokmuş. O zaman hükümdar tekrar toplar için ricada bulunmuş. Hareket ettiklerinde o da gemilerin biriyle beylerle yola çıkmış, donanması ise arkadan onları izliyormuş. Başlarına birşey gelmesin diye böylece denizde onlara 300 mil kadar refakat ettikten sonra hükümdar en nihayet şövalyelerin silahlarını ve zırhlarını kuşanmalarına izin vermiş, nihayet onlar hükümdarın esiri durumundaydılar. Tekrar kendi başlarının çaresine bakacak duruma geldiklerinde Türk hükümdarı Rodos beylerine lütfkâr bir şekilde veda etmiş ve Rodos'a geri dönmüş.

Rodos'ta olup bitenlerle ilgili bu yazdıklarımı ben bizzat görmedim fakat 14 yıl boyunca Rodos'ta şövalye olarak Türklerin bütün saldırılarını ve şehrin alınışını baştan sona yaşamış olan benim çok yakından tanıdığım, kutsal mezara yolculuğumda giderken ve dönerken 13 gün Rodos'ta yanında misafir kaldığım Wolfgang von Masmünster sonbahara rastliyan (14 eylül) bir kutsal günde bana anlattı. O yanımda üç gün misafir kaldı ve sonrada burada Schaffhausen'de yerleşti. Zira Rodos'ta bacağına Türklerden üç kurşun yemişti ve doğruca Rodos'tan buraya gelmişti..."⁵⁷

⁵⁷ Hans Stockars Jerusalemfahrt 1519 und Chronik 1520/29. Yayıncı: Karl Schib. Quellen zur Schweizer Geschichte NF. Abt. 1, cilt 4, Basel 1949, s: 82 v.d. Stockar hakkında: R 212, Lepszy 81.

4. ANADOLU

Söylediğimiz gibi hacıların alışlagelmiş seyahat yolları Venedik Jaffa arasındaki deniz yoluyla Türkiye'yi doğudan batıya baştan başa katetmiş olan Bertrandon de la Brocquiere burada yalnız başına seyahat eden biri olarak karşımıza çıkar. Fakat öncelikle tüccarlar, hac yolcuları veya "sevgi dini olan hristiyanlıktan" kaçan yahudiler gibi birçok Avrupalının kara yolunu seçtiklerini ve herkesin ödünü patlatan Türklerin ülkesinin tam ortasından geçip gittiklerini pek kimse bilmez. Halbuki bu güvenceli olmasından dolayı tercih edilen bir yoldu!

1479 da Kudüs'te bulunan Nürnberg'li Sebald Rieter'e bu yolu bir alman yahudisi şöyle anlatır:

"...O bu yoldan kısa bir zaman önce gelmişti, bana anlattığına göre tam bir güven içinde bu yoldan gidilebilirmiş. Almanya'dan Kudüs'e gelen yahudilerin büyük bir kısmı bu kara yolunu seçerlermiş. Weissenbur'dan hareketle (Dinyester nehrinin denize döküldüğü yer) bir Türk şehri olan Samsuna gelinirmiş. Sonrada Samsun'dan takriben 6-7 gün içinde yine çok güzel bir Türk şehri olan Tokat'a kadar, oradanda Türkiye içinden geçen 15 günlük bir yolculuktan sonra Halep'e ulaşılırmış. Walachei'da (Romanya'da bir bölge) yolculuğu daha bir güven içinde yapmak üzere muhafızlar tutulmuş. Türkiye boyunca muhafıza gerek yokmuş. Taa Halep'e kadar yollarda her zaman kendileriyle çok büyük bir güven içinde yolculuk yapılabilen Türk tacirlerine rastlamak mümkünmüş. Fakat Halep'ten sonrası için Memluk sultanlığından geçerken büyük bir özenle muhafız ve tercüman⁵⁸ temin etmek gerekirmiş."⁵⁹

Hacıların, Türkiye'den geçen bu yolu seçmelerinin nedenini herşeyden önce kilisenin Türkler aleyhine yaptığı propagandada aramak gerekir. Belli ki gerçekçi düşünmeye mecbur olan tacirler ve peşleri hiç bırakılmayan yahudiler bu propagandadan pek korkmuyorlardı. Fakat Türkiye sadece emniyetli değil, aynı zamanda güzel bir ülke olarak da benimseniyordu. Aşağı ren bölgesinde 1400 lerde yazılmış olan el yazması bir kitapta yer alan aşağıdaki tasvir gerçi bir ihtimal yazarının bizzat kendi gözlemlerine

⁵⁸ Rieter "trützelmannen" diye yazıyor (başka el yazmalarında: trütschelmanner). Bunun yanısıra, trozelman, drötschelman, şekillerine ve hatta italyancada halk etmolajisine uğramış haliyle "turcimanno" ya rastlıyoruz. (bk. Marjatta Wis s: 260). Hayret edilecek bir durumdur ki, Wis de "tercüman" kelimesinin kökenini farkedememiştir. (Bk. Friedrich Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin 1967-20, "Dragoman" dan bakınız)

⁵⁹ Das Reisbuch der Familie Rieter. Yayıncı, R. Röhricht ve H. Meisner. BLV 168, Tübingen 1894. s: 61. (Başka bir el yazmasına göre RM 112). -Rieter hakkında: R 156 v.d.

dayanmıyor, bilakis o zamanlar iyice yaygınlaşmış olan başka bir kaynaktan alınmıştır. Fakat böyle olması bile, böyle bir Türkiye imajının ne denli genelleşmiş olduğunu gösterir:

“Türkiye...meyvesi., tahılı, çayırları, pamuk tarlaları bol, çok güzel ve iyi bir ülke. Ülkenin birçok yüksek dağı, ovası pekçok ormanı var ve ticaret durumu iyi. Fakat bu ülkede büyük şehirler, hatta büyük köyler çok yok. İnsanlarının başlarında bir efendisi de yok. Ama bir kaleye sahip olan, koparıp alabildiği herşeye el koyuyor.

Kaleler önünde yer alan evlerin, küçük çardakların hemen hepsi taştan inşa edilmiş ve kubbeli, bu yüzden de giriş ve inşaat harcı kullanılmamış. Ülkedeki köylülerin sayısı da çok değil. Ama su kuyuları tertemiz. Pekçok da yaban hayvanı var.”⁶⁰

5. KUTSAL ÜLKE

“Tarafsız humanistlerin tam tersine fanatik bir taassubun havasını taşıyan 16. yüzyıl hacı seyahatnameleri Türkleri kötü bir şekilde anlatırlar.”⁶¹

Röthlisberger’in bu iddiasını alman hacıların yazmış oldukları seyahatnameler dikkati çekecek kadar ender doğrulamaktadır. Çok sayıda hristiyan hacının bu yol boyunca “dünya görüş ufuklarının genişlediğini”⁶² gösteren önemli belgeler mevcuttur. Kilise kendini oradan tehdit eden tehlikeyi erken farketmiş ve karşı tedbir almayı denemiştir. Dindar Thomas Kempis adında biri 1424 de şöyle bir uyarıda bulunmaktadır:

Qui multum peregrinantur, raro sacrificantur⁶³. (serbest tercümesi): Din yolunda çok yol alan, o denli uzaklaşıyor dinden, imandan.

Hacıların kafalarındaki ön yargılar, düşünce kalıpları, yabancıların yabancılığı ya da düşmanların düşmanlığı tarafından saldırıya uğramaktan

⁶⁰ RMO 51

⁶¹ Röthlisberger s: 176

⁶² Mariatta Wis’in bir makalesinin alt başlığı şöyledir: Zum deutschen Fortunatus. Die mittelalterlichen Pilger als Erweiterer des Weltbildes, basıldığı yer: Meuphilologische Mitteilungen 61 (1962) s: 5 v.d.

⁶³ De imitatione Christi I 23,4; bk. R 29. Burada, hac yolculuklarının “kötü” sonuçlarına dair menfi kastedilen ama müsbet de yorumlanabilen başka ifadeler de yer almaktadır. Haçseferleri de zaten amaçlananın tam tersi bir etki yaratmıştır ve sefere katılanları körükörüne saplandıkları bir kibirlilikten kurtarıp, akıllarını başlarına getirmiş ve onları aydınlatmıştır.

çok bunun tam aksine yabancıların da normal insanlar olması ve onlarla dostça birarada yaşanabileceğini görmeleri karşısında altüst olmuştur. Herşeyin normal olması karşısında duyulan şaşkın öfkenin farkında olunmadan ortaya çıkardığı gülünç bir belgeyi 1482 de Filistine giden, yukarda da sözünü ettiğimiz Paul Walther sunar!

1479 da Türk - Venedik barış anlaşması yapıldığından beri tabii olarak Türk elçileri fırsat buldukça Venediğe gelmişlerdir. Walther hac yolculuğuna çıkmadan önce böyle bir elçiyle karşılaşmış ve bu karşılaşmayı hemen rahatça önceden sahip olduğu basma kalıp önyargılarla birleştirmiştir:

“Hükümdar II. Beyazıt, hiristiyanlara karşı yapacağı savaşlarda kendisine bilgi versin diye Venedik’e bir subay göndermiş. Bu Allahın cezası, hiristiyanlık düşmanı herife Venedikliler haddinden fazla saygı gösterdiler. Bu adi köpeği, kutsal törenlerimizi horgören, alay eden, böyle bir hiristiyanlık düşmanına hemde 6 Hazirandaki dini bayramda törenlerin yapıldığı yerdeki şeref locasında yer verdiler. Birçok hiristiyan, tören alayı geçerken Türk’ün nasıl yerinden kalkmadığını, saygılı olacağı yerde nasıl alaylı ve kutsal şeylere aldırılmaz bir halde yerinde oturduğunu gördüler. Bu durum bütün hiristiyanların yüreğine acı vermiştir..”

Walther’in öfkesi öylesine şiddetlidir ki, bin bir zahmetle yazdığı latince cümlelerin ortasında “tipik bir alman küfürü”savurur:

“...ve (türk diplomatları) hiristiyanları ahmak yerine koyuyorlar,bunları başımıza Venedikliler bela ettiler...” Ve sonra latince olarak devam ediyor: “Ayrıca, sözüne güvenilir birinden duyduğuma göre Venedik’liler ve Türk beraberce bir sancak yapmışlar. Sancağın bir yüzünde aziz Marküs (Venedik’in koruyucu sembolü) diğer yüzündede hilal ile yıldız varmış - Türklerin bayraklarında bu işaretler bulunur-”

1480 yılında Papa IV. Sixtus bu kötü Venediklilerle bir dostluk anlaşması yaptığı için, hiristiyan aleminin kutsal pederi de bu sözünü sakınmayan rahibin dilinden kurtulamaz:

“Bundan şu anlaşılıyor, aziz Markus ve Muhammed, Türk ve Papa, Venedik’liler ve dinsizler aynı duygulara sahipler ki birbirleriyle dost olmuşlar”⁶⁴.

Bunlar esasen 15. yüzyıldaki dar kafalı politikacı ağzına yaraşan sözler, yine de bereket versin o zamanın hacıları arasında bu bir istisna teşkil ediyor. Buna karşılık, olağan durumlarla yüzyüze gelen hacılar genellikle şaşkına dönüp daha değişik tepkiler göstermişlerdir. Değişik kökenli insanların

⁶⁴ Walther s: 58. “Türk ve Papa” kalıbı anlaşılın Luther’in Reformasyon hareketinden daha eskidir.

böyle hoşgörü ve uyum içinde birarada yaşadıklarını görmek bazı hacılar için bütün seyahatlerinin en derin iz bırakan izlenimi olmuştur. Daha Venedik'te bile böylesine karışık bir toplum görüp şaşmak mümkündür: Orada Türkler, Yahudiler, Yunanlılar, Polonyalılar, Hintliler gibi hertürlü milletten ve bir sürü kâfir birarada yaşıyor.”⁶⁵

Ragusa şehrinin dünya vatandaşlarına bu hoşgörü dolu kucak açışı 1486 da Conrad von Grünemberg üzerinde de aynı olumlu etkiyi bırakır: “Orada herçeşit dili konuşan, herçeşit kıyafette insan yaşıyor. Macarlar, Slavlar, Türkler, Yunanlılar ve İtalyanlar”⁶⁶

Antalya şehri konumu bakımından örnek ve tabiri caizse sembol olabilecek bir durum arzeder. 1400 lerde yazılmış olan bir Köln-Seyahatnamesinde Antalya ile ilgili şu cümleler yer almaktadır:

“Antalya güzel bir şehir. Duvarlarla ve hendeklerle üç kısma ayrılmış, sanki üç ayrı şehirden oluşuyormuş gibi. Şehrin bir bölümünde hiristiyanlar oturuyor, onlar pazar gününü, diğer bir bölümde oturan yahudiler cumartesiye ve üçüncü bölümde oturan Türkler ise cuma gününü tatil sayıyorlar. Şehirde çok sayıda hiristiyan tüccar var”⁶⁷.

1472 yılında hac yolculuğuna çıkmış olan St. Gallen'li tüccar Ulrich Leman Şam'da, memleketindeyken tasavvur bile edemeyeceği bir gerçekle karşılaşmış ve orada gördüğü bu uyum içindeki insanî birlik onu adeta kendinden geçirmiştir. Onun izlenimleri bugün bile okuyucuları mutlu kılan bir canlılık taşır:

Orada (Şam'da) dünyanın her tarafından, ve bütün hiristiyan uluslardan gelmiş tüccarlar var. Hindistan'dan, Trakya'dan, Mısır'dan, Suriye'den, Türkiye'den gelmiş olan yahudisi, dinsizi, hiristiyanı, Türkü, Tatarı evet hatta üç tür yahudisi ve sekiz türlü hiristiyanı bulmak mümkün.”

Bu civil civil insan topluluğu ve buna ruh veren o cennet ülke karşısında İsviçre'li tüccar şu övgüde bulunur:

Burası benim şimdiye kadar gördüğüm en soylu, en güzel ve en zengin ülke⁶⁸. Filistin, Kahire, Mısırdan da üstün, kısacası güneşin battığı yerden

⁶⁵ Cles van Dusen: Waer achtighe Beschrijvinge. Basıldığı yer: Conrady s: 198. Bu hacı tam 12 defa Kudüse gitmiştir! (Conrady s: 189 v.d. R 182)

⁶⁶ Grünemberg s: 138

⁶⁷ RMO s: 52

⁶⁸ Eski hac edebiyatında iyice kalıplaşmış olan, “Kutsal Ülkenin gerçekten bütün ülkeler içinde en iyisi olduğu” şeklindeki görüşe (Burchardus de Monte Sion 1283) bilinçli bir tezat oluşmaktadır. (Peregrinatores Medii Aevi Quatuor, yayıncı: J. C. M. Laurent. Leipzig 1864, s: 86)

doğduğu yere kadar gezip gördüğüm hiçbir yerde bir benzerini görmedim.”⁶⁹

Sekiz sene memleketinden uzak kalan Leman bu zamanın büyük kısmını Şam’da geçirmiştir. Memleketine döner dönmez, tekrar yolculuk hazırlığına başlamıştır. Kudüs diye yola çıkmış olan hacı adayı sonunda daha büyük bir “kutsal ülkede” kendi benliğini bulmuştur. Yaşadığı “Şam deneyimi”⁷⁰ ona şunu göstermiştir ki, kutsal ülke her yerde var olmuştur ve her yerde var olabilir..

Bu meyanda, icabında bu şehrin adının “Şam” değil “Ankara” olabileceğini, Yaşar ÖNEN birçok Alman meslekdaşa ve bu makalenin yazarına da kanıtlamıştır. Bunun için kendilerine candan teşekkürler!

⁶⁹ RM 107. Leman hakkında: R 141, Sommerfeld s: 846. Ludolf ve mandeville ve Şam şehrini methede methede bitiremezler. 1588 de Şam’a gelmiş olan Ulm’lu Samuel Kiechel yazdığına göre, Muhammed bizzat bu şehri ve çevresini “dünyadaki gerçek cennet” diye adlandırmış. (Die Reisen des Samuel Kiechel, yayıncı: K. D. Hassler. BLV 86. Stuttgart 1866, s: 276)

⁷⁰ Saulus’un nasıl Paulus olduğunu anlatan İncildeki dokuzuncu Apostelhikayesi. Luther’de Filistini Kutsal Ülke olarak görmemiştir: “Bizler için, İsa’nın papa taraftarlarının öldürülüp içine gömüldüğü incilden başka bir kutsal mezar olabilir mi? Şimdi Müslümanların elinde bulunan Kudüs’teki mezar Tanrının umrunda bile değil.” (Vom Missbrauch der Messe, 1522)

